

درس دوازدهم: امام خمینی، روحانیت و فقاہت

هدف‌های آموزشی

- ۱- تبیین ابعاد پیام تاریخی امام خمینی به روحانیت و حوزه‌های علمیه
- ۲- آشنایی با اتفاقات مهم و سرنوشت‌ساز آخر عمر امام خمینی
- ۳- اشاره به اینکه ویژگی برجسته‌ترین ویژگی امام خمینی

از آنجایی که خاستگاه نهضت امام خمینی حوزه علمیه قم بوده و بخش عظیمی از مبارزان در دوره پانزده ساله صبر و استقامت و جهاد و شهادت روحانیون روشن‌اندیش و مبارز بوده‌اند و نیز بسیاری از مسئولیت‌ها و خدمات پس از پیروزی انقلاب اسلامی به وسیله حوزویان انجام می‌گرفت، و نیز با توجه به ماهیت، جایگاه، خدمات و تأثیرگذاری تاریخی حوزه‌های علمیه شیعه و روحانیت، امام خمینی علاوه بر اینکه همواره بر «تحصیل» و «تهذیب» حوزویان تأکید داشتند، در ۶۷/۱۱/۲۹ پیام تاریخی مفصلی برای روحانیون، مراجع، مدرسین، طلاب و ائمه جمعه و جماعات سراسر کشور صادر کردند که به «منشور روحانیت» معروف گردید.

ایشان در این پیام هم بر خدمات علمی و مجاهدات عملی روحانیت متعهد و مسئولیت‌شناس تأکید و از آنها تکریم کردند و هم وظایف متناسب با زمانه و مطالبات عصر از روحانیت را یادآور شدند و هم به قبول مسئولیت برای خدمت به کشور و ملت توصیه کردند.

امام خمینی در این پیام تاریخی مطلب و قاعده مهم و تأثیرگذار «تأثیر دو عنصر زمان و مکان در اجتهاد» را مطرح کردند و به تبیین آن پرداختند، که بدون

اغراق توجه به حقیقت آن به مثابه یک اصل و قاعده در مسیر استنباط احکام شرعی که جایگاه آن در دانش اصول فقه است؛ تحول وسیعی در فقه و محصول اجتهاد رخ خواهد داد. ایشان گفتند:

حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی تمامی فقه در تمامی زوایای زندگی بشریت است، حکومت نشان‌دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی و سیاسی و نظامی و فرهنگی است. فقه، تئوری واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است. هدف اساسی این است که ما چگونه می‌خواهیم اصول محکم فقه را در عمل فرد و جامعه پیاده کنیم و بتوانیم برای معضلات جواب داشته باشیم.^۱

در روزهای آغازین سال ۱۳۶۸ که ماه‌های پایانی عمر شریف امام خمینی سپری می‌شد، حادثه تلخ مسأله قائم مقام رهبری اتفاق افتاد و عوارض و حواشی سخت و تلخی برای امام و امت همراه داشت، که منجر به نامه‌هایی گردید.

مسئله بازنگری در قانون اساسی هم اقدام لازم و مهمی بوده که شاید اگر امام خمینی آن را انجام نمی‌داد، انجام آن دشواری و دردسر ایجاد می‌کرد. ایشان با مشخص کردن هشت محور، تعدادی از شخصیت‌های برجسته و توانای حقیقی و حقوقی را برای این مهم تعیین کردند. گرچه کار بررسی و نیز همه‌پرسی قانون اساسی جدید و بازنگری شده در حیات امام خمینی انجام نگرفت، ولی آغاز این کار با فرمان ایشان عوارض منفی را از آن دور کرد. قانون اساسی جدید به‌ویژه مدیریت‌های کلان شورایی را به مدیریت‌های کلان متمرکز در قوای مجریه و قضاییه تبدیل کرد و نهادهایی مانند مجمع تشخیص مصلحت را جایگاه حقوقی بخشید و بعضی از تغییرات و بازنگری‌های دیگر را هم انجام داد که نهایتاً با رأی

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۸۹.

مردم به تصویب رسید.

چنان‌که ایشان در پیام ۶۸/۲/۱۷ به شورای مدیریت حوزه علمیه قم یادآور شدند: به هیچ وجه از ارکان محکم فقه و اصول رایج در حوزه‌ها نباید تخطی شود. البته در عین اینکه از اجتهاد «جواهری» به صورتی محکم و استوار ترویج می‌شود، از محاسن روش‌های جدید و علوم مورد احتیاج حوزه‌های اسلامی استفاده گردد.^۱

امام بر این باور بود که اگر فکر اسلامی اصالت و پویایی را توأم با هم داشته باشد، کارآمد خواهد بود و با کارآمدی اندیشه اسلامی در عرصه‌های مختلف، به‌ویژه در عرصه فقه، رضایت مؤمنان از دین روزافزون می‌شود، چنانکه چنین وضعیتی رضایت و قدرشناسی شهروندان حکومت اسلامی از حکومت را در پی خواهد داشت.

ایشان این هدف اساسی و اصلی را به صورت‌های مختلف پیگیری می‌کردند؛ هم در مقام تبیین نظری در پیام‌ها و سخنرانی‌ها زوایای آن را بیان می‌کردند و هم در قالب نظام جمهوری اسلامی ساختارهای متناسب با آن را ایجاد می‌کردند و هم در ذکر وظایف نهادها به آن توجه داشتند و هم در تکریم از شخصیت‌های الگو و ذکر صفاتشان آنها را به مثابه الگوی مطلوب در جامعه مطرح می‌کردند. وقتی از مرحوم آیت‌الله سید روح‌الله خاتمی امام جمعه یزد تکریم کردند، علاوه بر اینکه او را «برادر عزیز» خود و «زننده‌دل» معرفی کرد، او را چنین توصیف کرد: برادر عزیزم خاتمی زنده‌دل، چهره‌تابناک مبارزات خستگی‌ناپذیر روحانیت روشن ضمیر در دهه‌های اخیر این مرز و بوم بود. او روشنفکری متدین و مجتهدی بزرگوار و از خوبان امینی بود که اگر نتوان گفت بی‌نظیر، مسلماً کم‌نظیر بود. او با گوشت و پوست خود مبارزه را می‌فهمید و سختی‌های آن

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۳۸۰.

را چون شربتی گوارا می‌نوشید، او یار و پناه محرومان بود. او یک عمر با تحجر و واپسگرایی جنگید و یکی از طرفداران بی‌بدیل اسلام ناب محمدی - صلی الله علیه و آله و سلم - در عصر فریب و خودپرستی بود. او پاک زیست و پاک مرد و پاک در جوار رحمت ربّش آرمید.^۱

در این توصف امام خمینی روی صفات: «روشنفکر متدین»، «از خوبان امین بودن»، «با گوشت و پوست خود مبارزه را فهمیدن و سختی‌های آن را چون شربتی گوارا نوشیدن»، «یار و پناه محرومان بودن»، «یک عمر با تحجر و واپسگرایی جنگیدن»، «طرفداری از اسلام ناب محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در عصر فریب و خودپرستی»، و «پاک زیستن و پاک مردن» انگشت می‌گذارد و اینها را برای جامعه برجسته می‌سازد و تفسیر و قرائت خود را از اندیشه اسلامی چنین تبیین می‌نماید.

او در این مسیر هم با تحجر و واپسگرایی فکری در داخل مبارزه می‌کند و هم توطئه دشمنان اسلام و پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ را با نگاه تیزبین خود درک می‌کند و در مقابل اهانت دشمنان پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ چنان غیورانه و مؤمنانه مقابله می‌کند که اهانت کننده نگون بخت حتی طی ده‌ها سال پس از آن حکم شجاعانه با ترس زندگی می‌کند. یعنی وقتی سلمان رشدی با شیطنت اردوگاه استکبار کتاب آیات شیطانی را به بازار فرستاد، امام خمینی آن را «علیه اسلام و پیامبر و قرآن» معرفی کرد و مؤلف و ناشرین مطلع آن را «محکوم به اعدام» کرد و مسلمانان غیور دنیا را برای اجرای آن تشویق کرد. این حکم شرعی امام خمینی که کاملاً منطبق بر «فتوای مورد اتفاق فقهای اسلام» بوده برای این صادر شده «تا دیگر کسی جرأت نکند به مقدسات مسلمین توهین نماید».^۲

۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۱۷۰.

۲. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۳۶.

به صورت کلی «جامعیت» و «جامع‌نگری»، ویژگی برجسته و برجسته‌ترین ویژگی امام خمینی می‌باشد؛ ایشان هم مرد علم و دانش و آگاهی بود و هم مرد تقوی و تهجد و زهد و وارستگی؛ هم علوم نقلی را فراگرفته بود و هم دانش‌های عقلی را و همه اینها را با جانش عجین کرده بود. هم به خودسازی و تهذیب نفس خویش اهتمام دائمی داشت و هم به فکر اصلاح دیگران بود، و هم به فکر اصلاح مناسبات اجتماعی بود. به همین خاطر پرچم حکومت اسلامی را برافراشت و خود بنیانگذار نظام «جمهوری اسلامی» گردید. هم به «شریعت» ارج می‌نهاد و به شدت اهل عمل به تکالیف شرعی و انجام مستحبات بود و هم در پی وصول حقیقت بود و عبادت بدون حضور قلب و اخلاص کامل را هیچ می‌شمرد. هم به فقه جواهری و روش‌های متعارف در حوزه‌ها توجه جدی داشت و هم فقه را پویا و پاسخگو و کارآمد می‌خواست. چون در عمق شخصیت علمی و عملی خود به جامعیت رسیده بود؛ در پی تحقق آنها در جامعه و عینیت زندگی مردمان بود.

چنین شخصیتی نه اندیشه‌های متحجرانه و واپسگرایانه را تحمل می‌کند و به آن فرصت جولان و عرض اندام می‌دهد و نه به افکار التقاطی و سطحی به نام اسلام اجازه ادعاهای گزاف می‌دهد و نه به قدرت‌های شیطانی و نیروهای استکباری اجازه طغیان و جولان می‌دهد. هم تحجر را محکوم می‌کند و بر افکار غلط تشکلهایی مانند انجمن حجّتیّه خط بطلان می‌کشد و آن را سبب انحراف افکار و رکود و سکون جامعه می‌داند و همچنین شجاعانه و یک تنه به جنگ استکبار جهانی و دشمنان پیامبر ﷺ و قرآن می‌رود.

امام خمینی در عمر طولانی و قریب به یک قرن، زندگی پرحادثه و پرثمری داشته است. او گرچه در دوره‌ای زندگی کرد که کشورش تا چهل سالگی او دچار

و گرفتار پیامدهای خسارت‌بار دو جنگ جهانی گردید و مداخلات سلطه‌طلبانه خارجی و استبداد و فساد و ظلم و اجحاف حکومت داخلی را از نزدیک لمس کرد؛ ولی با مدیریت و تربیت نفس خویش، شخصیت خودساخته و کمال باخته‌ای گردید که در عالی‌ترین مرتبه‌های علمی قرار گرفت و از همین سرمایه علم و ایمان و دانش و تقوا؛ زعامت دینی و رهبری سیاسی ملتی را بر عهده گرفت و نه تنها انقلاب اسلامی را رهبری کرد و به پیروزی رساند و نظام سلطنتی را سرنگون ساخت؛ که حکومتی مردمی - اسلامی را بنیان‌گذاری و پایه‌ریزی کرد.

حکومتی که به تصریح ایشان، در آن «میزان رأی ملت است»^۱ و گرچه فقیه «ولایت در جمیع صور دارد لکن تولی امور مسلمین و تشکیل حکومت بستگی دارد به آرای اکثریت مسلمین، که در قانون اساسی هم از آن یاد شده است و در صدر اسلام تعبیر می‌شده به بیعت با ولیّ مسلمین»^۲.

خلاصه درس دوازدهم:

امام خمینی در پیام تاریخی خود به روحانیت افق بلند و عرصه گسترده‌ای را در برابر حوزویان گشود و کلید پویایی و بالندگی فقه و اجتهاد را در توجه بر دو عنصر زمان و مکان معرفی کردند.

امام خمینی هم‌گره موجود در قانون اساسی را با دستور به بازنگری در محورهای هشت‌گانه آن گشودند و هم‌بن بست موجود در موضوع رهبری پس از خود را رفع کردند.

امام خمینی با توجه به «جامعیت» و «جامع‌نگری» ای که داشت هم با جبهه تحجر و کهنه‌پرستی مقابله داشت و هم با جبهه استکبار جهانی که با اساس اسلام

۱. صحیفه امام، ج ۸، ص ۱۸۳.

۲. صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۴۵۹.

و ضد آن و پیامبر اکرم (ص) دشمن بود مقابله نمودند.

خودآزمایی

- ۱ - پیام تاریخی امام خطاب به روحانیون و حوزه‌های علمیه چه نام گرفت؟

الف) منشور برادری	ج) حوزه و فقه جواهری
ب) وحدت حوزه و دانشگاه	د) منشور روحانیت
- ۲ - عناصر تأثیر گذار در اجتهاد از نظر امام عبارتند از:

الف) تقوی و پرهیزکاری	ج) علم و عمل
ب) زمان و مکان	د) قرآن و حدیث
- ۳ - کدام گزینه این جمله حضرت امام را کامل می‌کند؟ ..... تئوری واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است.

الف) فلسفه	ج) سیره پیامبر
ب) قرآن	د) فقه
- ۴ - دستور بازنگری در قانون اساسی در چه سالی از سوی امام مطرح شد؟

الف) ۱۳۶۶	ج) ۱۳۶۹
ب) ۱۳۶۷	د) ۱۳۶۸
- ۵ - اجتهاد مورد تأیید حضرت امام چگونه اجتهادی است؟

الف) اجتهاد پویا	ج) اجتهاد نوین
ب) اجتهاد سنتی	د) اجتهاد جواهری و پویا
- ۶ - حضرت امام کدامیک از شخصیت انقلاب را زنده دل معرفی کردند؟

الف) آیت الله بهشتی	ج) آیت الله هاشمی
ب) آیت الله خامنه‌ای	د) آیت الله خاتمی